

Pjesme predočuju organizaciju seljačke gospodarske godine zasnovane na izmjenama u prirodi. To je potaklo znanstvenike da agrarne blagdane i pjesme nastale uz njih nazovu uvjetno kalendarskim. Naziv, istina, nije naj-sretnije odabran jer je u osnovi podjele agrarnih blagdanskim svetkovina radna aktivnost seljaka, zbog čega se i dijele blagdani u dva osnovna dijela: prvi se odnosi na vrijeme pripremanja i povećavanja uroda, a drugi na doba sabiranja plodova (u Rusiji su to mjeseci kolovoz i rujan). Dakle to su: proslava Nove godine, pokladna nedjelja, doček proljeća, Uskrs, Ivanje, kosidba, žetva. Agrarni su blagdani, kaže Zemcovski, pojava složena i kompleksna pa je nužno da ih proučavaju etnolozi, folkloristi, etnomuzikolozi i drugi istraživači. Folklor je uz te blagdane vrlo raznolik jer ne sadrži samo pjesme nego i uzrečice, poslovice, zagonetke, ritualne poklike, instrumentalnu glazbu, plesove, pantomimu. Stoga autor predlaže njegovo kompleksno istraživanje.

U trećem se dijelu knjige govori o prikupljanju i o izvorima donesenih pjesama. Autor navodi 127 izvora, daje kratke primjedbe uz svaku navedenu pjesmu i donosi rječnik manje poznatih riječi.

Pjesme objavljene u knjizi pretežno su zabilježene u 19. i 20. stoljeću te sadrže više slojeva tradicije i njezinih mijena, no one ujedno omogućuju i uvid u povijesni slijed i razvitak obrednih pjesama u Rusiji.

Ante Nazor

TSCHECHISCHE VOLKSMÄRCHEN, Herausgegeben von OLDŘICH SIROVATKA. Die Märchen der Weltliteratur, Eugen Diederichs Verlag, Düsseldorf — Köln 1969, 312 str.

BULGARISCHE VOLKSMÄRCHEN, Herausgegeben von VACLAV FROLEC. Die Märchen der Weltliteratur, Eugen Diederichs Verlag, Düsseldorf — Köln 1971, 296 str.

Zbirka čeških narodnih pripovijedaka Oldřicha Sirovátke vodi nas do nekoliko spoznaja: o tome kako su za zbirku narodnih pripovijedaka važna mjerila urednika zbirke i koliko on svoje vlastite individualnosti može u nju unijeti; o tome kakve se pogrešne predrasude kriju u uobičajenim shvaćanjima prema kojima su dugotrajnost i razina opće pismenosti u nekoj sredini u obrnutoj proporciji s kvalitetom i omiljenošću narodnih pripovijedaka; o tome kako je za vrijednost pripovijetke presudno značajan osebujan i izvoran stil pripovijedačev i kako taj osebujan stil može biti živo sačuvan i u prijevodu; napokon, o tome na koji način narodne pripovijetke jednoga naroda mogu očitovati nacionalni mentalitet svoje sredine.

Usporedimo li ovu zbirku sa zbirkom Jaromíra. Jecha (*Tschechische Volksmärchen*, Berlin 1961), uvjerit ćemo se o ispravnosti tvrdnje kojom smo naglasili individualnost urednika zbirke: Jechova zbirka, naime, također nedvojbeno reprezentira češke narodne pripovijetke, ali predočuje jedan njihov veoma različit aspekt (o tome govorim u svome prikazu Jechove zbirke u »Narodnoj umjetnosti« knj. 1).

Sirovátkin je pogovor relativno kratak, ali je sadržajan i sveden na bitne ocjene. Taj mu je postupak bio omogućen obilnom dosadašnjom literaturom

o češkim narodnim pripovijetkama, koja je već obuhvatila svu osnovnu problematiku i pripremila potrebnu faktografiju, pa na toj osnovi autor (znalac kakav je Sirovátko) može relativno lako donositi sinteze i cjelovite sudove.

Historijat bilježenja čeških pripovijedaka dug je i obilat, počevši od 11. st. Jech je to u svojoj zbirci iscrpno izložio a Sirovátko sintetično obnovio.

Znanstveni pristup narodnim pripovijetkama počinje u Češkoj četrdesetih godina 19. st., držecí od tada stalno korak s evropskom razinom tih istraživanja i dajući joj svoj vlastiti značajan prinos.

Za nas će biti zanimljiva Sirovátkina napomena o tome da je u 19. st. »u tijeku nekoliko desetljeća narodna pripovijetka postala živim sastavnim dijelom novovjeke češke književnosti, utjecala je na njezin razvoj i na svijest mladoga češkog društva — a sve je to stvaralo pretpostavku i za znanstveno istraživanje narodnih pripovijedaka« (271). Slika posve različna od naše situacije, gdje je analogan utjecaj imala narodna poezija, osobito epska, dok su pripovijetke bile (i do danas ostale) zanemarene — s neznatnim odjecima u književnosti, bez utjecaja na društvenu svijest, na periferiji znanstvenih interesa.

Tradicija znanstvenoga i znalačkog amaterskoga pristupanja češkim narodnim pripovijetkama urodila je obiljem zapisá iz raznih krajeva — iz onih zabitnih konzervativnih kao i privredno i društveno razvijenih, te zapisima ponavljanim u više mahova u istoj sredini, zapisima koji su obraćali pažnju pripovjedaču, njegovim osobnim obilježjima, repertoaru i izvornom jeziku i stilu. Takvih zapisá imamo mi u Hrvatskoj tek ponešto u najnovije vrijeme, dok ih Česi imaju podosta kontinuirano još iz prošlog stoljeća, zahvaljujući svojim vrhunskim istraživačima narodne pripovijetke Polívki, Tilleu, Kubínu i njihovim sljedbenicima. Sirovátko je uspio pronaći najvrednije autentične starije i novije zapise i na njima graditi svoju zbirku.

Češke se pripovijetke po obilježjima uklapaju u zapadnoslavensku odnosno šire uzeto u srednjoevropsku grupaciju. Sirovátko istiće rani postanak češke nacionalne književnosti, brzi i nagli razvoj tiska, sveopću i staru proširenost pismenosti čak i na selu i u vezi s time utjecaj književnosti na usmenu tradiciju, kao i interferencije s duhovnim svijetom srednje i zapadne Evrope. (Nešto analogno susreće se i u nekim područjima hrvatske usmene književnosti, osobito primorskim — ali je to u nas gotovo nezapaženo, zbog predrasude da je nepisanoj književnosti glavna i gotovo jedina podloga nepismenost.).

Kao osnovno obilježje čeških pripovijedaka prikazuje Sirovátko njihovu »civilnost«: nadnaravne crte nadomješćuju se profanima, likovi poprimaju zemaljska obilježja, svijet čeških pripovijedaka rijetko je monumentalan i junaci mu nisu patetični, junaštvo mu je jednostavno, razumljivo i zemaljsko, odnos je plebejski trezven i ironičan, čudesa i čarolije ne djeluju tajanstveno nego često kao efekt iznenađenja i groteskno, junaci vole jesti, piti i zabavljati se. »Slušać često stječe dojam da češku bajku prožima ona klima i iz nje progovara onaj temperament što ga poznaje iz romaná i pripovijesti Jaroslava Haška, Karela Čapeka ili Bohumila Hrabaka« (277). I to je istina. (Dodala bih da se taj isti plebejsko ironični civilno buntovni duh Čeha očitovao i nedavno u danima vojne intervencije.)

Ovome »civilnom« realističkom shvaćanju svijeta bajke odgovaraju, primjećuje autor, njezina kompozicija i stil, pa češka bajka napušta simetrijsku gradnju po zakonima trojnosti i kontrastne dvojnosti te razvija radnju spontano i samovoljno, izostavlja dekorativne formule, a umjesto svega toga gomila »realistične detalje i opise koji ispunjavaju scenu izražajnim pojedinostima, zorno prikazuju ličnosti« i time zaustavljaju tok radnje mjesto klasičnih sredstava retardacije (277).

Usporedba unutrašnjeg svijeta češke bajke s njezinim stilom i kompozicijom, kao izraz njezina strukturalnog jedinstva, potpuno je umjesna, samo što se, po mome mišljenju, tu ne radi o »realizmu« — no o tome kasnije.

Zapažanja o pripovijetkama, iznesena u pogovoru zbirci, potvrđuju se odabranim tekstovima. Ovdje treba veoma istaknuti da sâm izbor ne bi mogao u ovom izdanju uvjerljivo svjedočiti o osebnostima češke narodne pripovijetke kada ne bi bilo kongenijalnog prijevoda Gertrude Oberdorffer. Prevodilica se odvažila i uspjela prenijeti na njemački »različite načine pričanja pojedinih pripovjedača sa svim njihovim osobitostima«, nastojala je »po mogućnosti adekvatno prenijeti u njemački jezik i proizvoljnosti u izboru riječi i gradnji rečenica — prema jezičnoj razini svake pojedine pripovijetke«, nije se žacala donijeti neka razvučena izražavanja i otrcane ili krute obrate, pa niti grublje izraze, nije izravnavala ponavljanja i jezične nedosljednosti niti je ispravljala upotrebu glagolskih vremena, služila se konstrukcijama razgovornog jezika, ukratko nastojala je sačuvati »tipične crte usmenog načina pripovijedanja« (286).

Pa ako je to i bilo na štetu pravilnosti njemačkoga književnog jezika — narodnoj je pripovijeci neopisivo koristilo. Ne samo ovoj zbirci nego i mnogo više od toga. Prijevod je dokazao da narodna pripovijetka, koja živi kroz medij tradicionalnoga usmenog izražavanja, posjeduje svoj izrađeni jezik komuniciranja širi od vlastitoga nacionalnog jezičnog okvira — ukorijenjen doduše u svome jeziku, ali prenosiv ujedno i u druge nacionalne jezike, koji i sami posjeduju izrađen adekvatan jezik usmenoga kazivanja. Prijevod ujedno potvrđuje već poznatu okolnost da napisan tekst pripovijetke može sugestivno i dopadljivo predočiti karakteristike usmene riječi, premda naravno ne u potpunosti i sada već u okamenjenom obliku jednoga trenutnog snimka.

Obratimo li se samim pripovijetkama, one će nam potvrditi zapažanja iz pogovora zbirci. Svijet ovih bajki dijelom je seljački a dijelom je to svijet sitnoga gradskog puka i njegovih predodžbi o višim gospodskim krugovima, kao i iskustava o njima. U bajci br. 3 naići ćemo na princa, vješticu, seljanke, vojnike, piljarice, mesare, kočijaše, lakaje, razbojнике, gospodina kralja, doktora, trgovce (oni prodaju kifle, kobasice, rosolio-likier) — a sav taj šareni slikoviti puk kreće se u prostorima prave čudesne bajke. U ostalim se pripovijetkama najčešće susreću zanatlije svih vrsta što putuju svijetom.

Bajka broj 1 o krojaču koji je pobio divove i dobio kraljevu kćer sižejno odgovara jednome dijelu Vukova *Baš-Čelika*. No kakva je ujedno i razlika! U Vuka — junački epski najmlađi carev sin, ovdje krojač. Ondje dostojanstveno junaštvo, ovdje parodijski junak (a ipak junak!) — divovi ga nose kao da je dijete, on dolazi prurušen kao grbavac, traži od lakajâ ostatke hrane i uzima rukama meso iz zdjelâ pa mu se gospoda smiju — a sve je u duhu švejkovske ironije.

Unošenje suvremenih tehničkih rekvizita u bajku ovdje je čas sredstvo ironije, čas izraz naivnosti, a uvijek ugrađeno u bajku spontano i prirodno. Tako se u bajci o staklenom brijegu (br. 9) komunicira sa čudesnim dalekim staklenim brijegom pismima, telegrafski i telefonski. Opisuju se veoma realno gostionice i u njima kartaši sa svojim uobičajenim kartaškim smicalicama.

U izvrsnoj priči tipa razmetnog sina (br. 10) junak iziđe iz stravične razbojničke šume pravo u »kraljevu gostionicu«, a tamo se odigra scena slična onima kakve je očito i sam pripovjedač morao u životu doživljavati. Gostioničar se obrecne na Honzu: »Ova je gostionica samo za gospodu!« A »kraljevski princ baš je čitao novine, on pogleda i kaže: 'Gospodin birtaš, pustite čovjeka da uđe...!'« U istoj pripovijeci naređuje kraljica guvernanti da za večeru skuha kavu, vojne se akcije odvijaju propisno s pješadijom i kavalერიјом i dr.

Činilo bi se da su to elementi realizma — Sirovátka to tako naziva. No mislim da nema pravo. Spontanost kojom se prepleće realno i čuderno ne rastvara bajku, nego naprotiv svjedoči o autentičnosti svijeta bajke i o nepatvorenom zapisu; pripovjedač ugrađuje životne realitete u svijet bajke jer on tako doživljuje taj svijet (naravno ne svaki pripovjedač). Zapamćene realne situacije iz života, kao što je npr. slika siromaška iz puka koji neovlašćeno ulazi u gostionicu namijenjenu samo »gospodi«, prenose se u sferu bajke, na njezina klasičnog junaka i »kraljevskog princa«. Realni detalji služe fantastici, irealnosti, jednome uvjetno stvorenom svijetu — a to je daleko od književnog pojma realizma. Opisi također nisu realistični, nedostaju im atributi, nijansiranje detalja. Detaljno do sitnica predočuju se isječci radnje, pojedinosti su na planu događanja, opisi se iskazuju postupnim atomiziranim nizanjem sitnih akcija a ne deskripcijom statičkog stanja, pa se time nadomješčuje opis. A kada u narodnu pripovijetku zaista proniknu realistične deskripcije ili sentimentalne scene, čega naravno također ima, mjestimice i u ovoj zbirci, onda se može govoriti o počecima rastvaranja stila bajke (ili o naknadnim stilizacijama i imitacijama — što se na Sirovátkinu zbirku ne odnosi). Kada junak Honza u istoj pripovijeci treba da izabere najljepšu kuću za sebe, »on promatra jednu za drugom, dok se ne zaustavi pred jednom lijepom kućom« — i potpuno je jasno da je to najljepša palača u gradu premda ne znamo kakva je.

Iako su pripovjedači ove zbirke različiti i svaki na svoj način osebujan, većini je njih zajedničko ono spomenuto zamjenjivanje nadnaravnih crta profanim, zemaljskima. Tako su u pripovijeci broj 14, koja odgovara tipu o predskazanoj ženidbi siromašnog mladića s bogatom djevojkom i uzaludnom nastojanju njezina oca da to spriječi (Aa Th 930+461), događaji uvelike svedeni na dimenzije mogućega i burlesknog. Mjesto proročanstva novorođenčetu ovdje se odrasli vojnik zamjeri bogatašu jer ga je prevario za neko krzno, a pismo s naređenjem ženi da smakne tog mladića podmijene pijanom vojniku za drugo pismo veseli studenti, umjesto sveca kako je najčešće uobičajeno (naravno bez pijanstva).

Priča broj 22 sva je burleskna, sva u parodiji, u jednoj epizodi kraljević slučajno dočuje tajnu koja je za nj od životne važnosti — sjedeći na zahodu i »brzo navuče hlače«. Primjeri takvih realnih pojedinosti mogli bi se i dalje nizati, no da ponovim, oni ne svjedoče o realizmu.

Sirovátkinu zbirku upotpunjuju brižljivo napisane bilješke s međunarodnim razvrstanjem tipova pripovijedaka, obaviješću o njihovoj rasprostranjenosti u Čehoslovačkoj, s detaljnim informacijama o zapisu i karakteristikama pojedinih pripovjedača.

Zbirka bugarskih pripovijedaka u redakciji V. Froleca, češkog autora koji se mnogo bavio bugarskom etnografijom, može se ubrojiti među pretežno korektne zbirke. Popraćena je informativnim pogovorom o bugarskim pripovijetkama i historijatu njihova proučavanja, koje je započelo relativno kasno. Autor upozoruje na turske utjecaje i na zajedničke balkanske crte u bugarskim pripovijetkama, na žalost prilično općenito. Tekstovi su gotovo svi preuzeti iz poznate kolekcije *Blgarsko narodno tvorčestvo*. Ta je kolekcija prikladan izvor za antologiju u seriji *Märchen der Weltliteratur* jer su je pripremili najpozvaniji bugarski stručnjaci pa će izbor tekstova odatle biti reprezentativan i za njemačkog čitaoca; ali se takvim izborom iz izbora, naravno, veoma reducira mogućnost osobnog pristupa autora antologije, čime se ova zbirka razlikuje od Sirovátkine.

Naša ozbiljnija zamjerka tiče se odnosa prema makedonskim pripovijetkama: autor, naime, u svome komentaru razlikuje bugarske pripovijetke od makedonskih, ali to u izboru tekstova ne poštuje pa je čak unio kao bugarske i tri pripovijetke iz SR Makedonije u Jugoslaviji (br. 3 iz Velesa, br. 56 iz Prilepa, br. 62 iz Ohrida; okolnost što su se tekstovi iz makedonskih krajeva u prošlom stoljeću obično navodili pod bugarskim imenom ne mijenja, naravno, njihovu stvarnu pripadnost).

Pripovijetke su većim dijelom dobre — stilski čiste i tradicionalno komponirane, s trokratnim gradacijama paralelnih epizoda, s primjenom formuličnih brojeva itd. Tekstovima nedostaje individualnost sredine, pripovjedača i jezika. Sigurno je da bugarski pripovjedači nisu manje osebniji od čeških, ali prijašnji zapisivači nisu vjerojatno obraćali dovoljnu pažnju osobnim odlikama pripovjedačeva jezika i stila, pa su sada i mogućnosti izbora zbog toga sužene.

Neke osobine bugarskih pripovijedaka očitovat će se jasnije ako ih usporedimo s češkima.

U bugarskoj bajci o zlatnoj ptici (br. 12) tri kraljeva sina čuvaju noću redom zlatnu jabuku od nepoznatoga kradljivca jabukâ. Pustolovine junaka odvijaju se s punom dekorativnom obrednošću klasičnog stila bajke (bezi meni junak, čudesni starac pomoćnik, rekviziti poput kapije sa stražom i uz nju 77 manjih vrata i dr.). Bajka je stilski tako čista i pravilna da upravo zbog toga ne djeluje posve autentično; zapisivač ju je vjerojatno malo dotjerao, pročistio — i time pridonio stanovitoj monotoniji, shematičnosti.

Češka bajka s istim sižeom (br. 8) po kompoziciji je također čista i klasična, no ujedno je proniknuta razgovornim jezikom svakodnevnice, živahnošću epizoda (npr. prikazom kako kraljević i sluga ručaju u šumi i kako kraljević hrani čudesnog vuka — kao da je bojažljivi kućni pas).

Usporedimo li češku priču br. 7 s bugarskom br. 17, koje obje govore o nadnaravno snažnome momku, uočit ćemo razliku na samom početku: češki junak Jura rodio se prirodni načinom, dok je bugarski silni momak sin žene i medvjeda (upravo kao i junak Vukove priče Međedović — samo

što u bugarskoj bajci tome prethodi još i proročanstvo suđenica o vjenčanju kraljeve kćeri i medvjeda, što tom tekstu pridaje još veću arhaičnost u znaku klasične bajke).

Prijevod K. Haralampijeva i J. Wolf isključio je iz tekstova lokalizme i turcizme, što bi ih s mjerom trebalo ipak sačuvati, jer se inače pripovijetke lišavaju jednoga važnog dijela svoga kolorita. U šaljivoj pripovijeci br. 54 riječ je o seoskom knezu (u bugarskom originalu: kmet) u doba turske vladavine. Kada u prijevodu čitamo da je on bio »Bürgermeister«, ruše se sve predodžbe o vremenu i prostoru u kojem se pripovijetka događa (bolje bi bilo prevesti »kmeta« riječju »Dorfrichter«, »Dorfschulze« ili »Schultheiss«).

Inače je ta priča bliska srpskima i hrvatskima koje govore o starome i novom gospodararu: novi će biti gori od staroga jer se još nije nasitio.

Istočnjački je kolorit u prijevodu djelomice ipak sačuvan, npr. u osobnim imenima (Gjul Jordana, Sekirdžolu i dr.), u pojedinim motivima (40 Crnaca pomaže junaku, nevjerna žena ljubi s Crncem, br. 22) i dr. Bugarska domaća sredina izbija iz nekih pripovijedaka indirektno ali veoma sugestivno — u pripovijeci br. 7 siromašni seoski pop ore sam u polju i vlada se kao pravi seljak, što on zapravo i jest. U pripovijeci br. 38 dosjetljivi junak nadmudruje zmaja; inače obično budu prevareni divovi ili zli dusi, dok je u ovoj bugarskoj pripovijeci prevladao tipičan domaći lik zmaja, čak do te mjere da pripovijetka završava etiološkim tumačenjem o vremenu otkada su zmajevi postali nevidljivi.

Nacionalne karakteristike nisu u ovoj zbirci ni približno tako uočljive kao u češkoj zbirci, ali se mogu razabrati, osobito ako se u sklopu širih balkanskih obilježja pripovijedaka usporede sa češkima kao predstavnicama srednjoevropske tradicije.

Zbirku je Frolec popratio napomenama koje sadrže informacije o zapisu, o varijantama i važnijoj literaturi, a tekstove je prema Aarne-Thompsonu razvrstao F. Harkort.

Maja Bošković-Stulli

KÁROLY GAÁL, DIE VOLKSMÄRCHEN DER MAGYAREN IM SÜDLICHEN BURGENLAND. Supplement-Serie zu Fabula, Zeitschrift für Erzählforschung herausgegeben von Kurt Ranke, Reihe A: Texte, Band 9, Walter de Gruyter & Co., Berlin 1970, XII + 233 str. + 6 tabla.

Gaálova je zbirka nastala pod izvanredno povoljnim okolnostima za zbirku pripovijedaka — povoljnim za zbirku u istoj mjeri u kojoj su bile nepovoljne za samog autora zbirke: živeci tijekom dviju godina (1961—1963) u selima južnoga Gradišća u Austriji, bez sredstava za život, među seljacima, radeći zajedno s njima njihove poljske i ostale radove i slušajući u slobodnim satima njihovo pričanje, Gaál je uspio upoznati i pripovjedače i pripovijetke u svakodnevnim spontanim okolnostima i raznolikosti pripovjedačkih situacija.

Južno Gradišće u Austriji područje je gdje se ukrštavaju mađarske, hrvatske i njemačke (austrijske) tradicije u skladu s izmiješanošću tih narodnosti na tom području. Gaál (po svojoj pripadnosti Mađar) skupljao je